

патріота України. «Тільки освічена людина може бути справді вільною, - пише Л. Гриневич. – Європейське суспільство до якого ми прагнемо, - це суспільство освіченого загалу, суспільство високої культури і рівних можливостей. Таке суспільство ми прагнемо побудувати, коли проектуємо освітню реформу в Україні».

Враховуючи сучасні реалії розвитку нашої держави, процеси, що відбуваються в освітньому просторі, нам уявляється, що зміст поняття «авторська школа» поглиблюватиметься, набуватиме нових ознак і якостей. Адже освіта як система – явище динамічне, вона постійно зазнає змін, реагуючи на виклики часу та суспільного прогресу.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: підручник / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 848с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С.Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 562 с.
3. Завалевський Ю., Маринівська О. Сутність та особливості моделювання змін в авторській школі / Ю. Завалевський, О. Маринівська // Рідна школа. - 2017. - № 9/10. - С. 79–84.
4. Педагогічні технології. Досвід. Практика: Довідник / За ред. П. І. Матвієнко. - Полтава: ПОПОПП, 1999. - 376 с.
5. Побірченко Н. Змістовий аспект поняття «авторська школа» /Н. Побірченко // Вісник Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка. – 2007. – Вип. 36. – С. 33–37.

Кириченко В.І., м. Київ

СУЧАСНІ ДОМІНАНТИ У ФОРМУВАННІ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Висвітлюються ключові аспекти проблемного поля формування просоціальної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти. Основна увага приділяється окресленню основних характеристик просоціальної поведінки та обґрунтуванню домінантних векторів її формування.

Ключові слова: *просоціальна поведінка, домінанти, виховання на цінностях.*

Українська система освіти, реагуючи на виклики сьогодення, відшукує ресурси для подолання низки викликів, які не лише зумовлюють уповільнення загальних темпів суспільного розвитку, а й загрожують гуманістичним основам

соціального співжиття та безпековому благополуччю кожної окремо взятої особистості. Свідченням цього є привнесення до освітніх програм більшості країн світу, включаючи й український простір, завдань з формування соціальних компетенцій, елементом яких є система просоціальних умінь та якостей (Н. Корчакова, 2018).

Нагальними викликами для системи освіти на тлі зростання бездуховності, соціальної напруженості, жорстокості, ранньої соціалізації агресії, посилення егоїстичних тенденцій, загального збайдужіння, на нашу думку, слід визнати наступні:

- девальвація цінностей виховання у педагогічній свідомості, зниження виховної функції школи на фоні поширення ставлення до школи як до «освітньої послуги»;
- дистантний, авторитарний характер стосунків між учителями і дітьми, домінування вербально-декларативних методів виховання,
- дефіцит інтерактивних форм, методів, технологій роботи щодо формування культури вибору світоглядних, моральних зразків, формування просоціальної ідентичності учнів;
- «тотальна замкненість виховання у сфері буденності» (І. Бех, 2018), нехтування надихаючим потенціалом просоціального служіння суспільству тощо.

Концепція нової української школи наголошує, що ефективною відповіддю на виклики сучасності мають стати освіта і виховання, що базуються на загальнолюдських цінностях (гідність, чесність, повага до себе й інших людей, взаємодопомога, турбота, піклування), соціально значущій мотивації життєдіяльності, солідарній відповідальності й підтримці добрих ідей, виробленні прагнень і умінь жити не поруч, а разом із своїми родичами, сусідами, співгромадянами (2016).

Отже, держава і суспільство очікують, що оновлення системи освіти, окрім підвищення її якості, сприятиме становленню життєво компетентної особистості, здатною акумулювати внутрішні й зовнішні ресурси,

конструктивно реагувати на виклики й загрози сучасного світу і, водночас, використовувати породжувані ним можливості не лише для саморозвитку, самореалізації, а й для розбудови різнорівневої системи партнерської взаємодії та вдосконалення середовища власної життєдіяльності за допомогою вироблення і реалізації власних моделей просоціальної поведінки.

Аналіз психолого-педагогічних джерел засвідчує наявність різнопланового бачення її сутнісних характеристик:

– Г. Бауман, П. Схуч, Г. Люк припускають, що вона обов'язково має передбачати у суб'єкта наявність інтенції (намірів) усунути або полегшити тяжке становище іншої людини за допомогою вживання необхідних заходів під час нещасних випадків чи природних катаклізмів або шляхом пожертвування;

– Т. Вілсон вважає, що вона має позитивні соціальні наслідки, робить внесок у фізичне і психологічне благополуччя інших людей;

– Я. Рейковські, Ю. Каріловські, М. Яримович тлумачать її як турботу, полегшення функціонування або сприяння розвитку того чи іншого «соціального об'єкта», тобто іншої людини, колективу, громадської організації тощо.

Науковці лабораторії фізичного розвитку і здорового способу життя визначають просоціальну поведінку як систему дій та вчинків особистості, зумовлену свідомим прийняттям соціально значущих норм і цінностей, прагненням конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності, несприйнятливістю до ризикованих способів суб'єкт-суб'єктних взаємодій, здатністю до самореалізації у різних видах соціально значущої діяльності (В. Кириченко, О. Ежова, В. Нечерда та ін. 2016).

Узагальнюючи погляди вітчизняних та зарубіжних дослідників робимо висновок, що найважливішою її ознакою є наміри бути корисними іншим (людям чи спільнотам, громаді, суспільству), які найбільш частотно проявляються у *співпраці чи взаємодії, допомозі, участі, підтримці або заступництві*.

Враховуючи те, що основними компонентами просоціальності особистості дослідники (Н. Корчакова, 2018) вважають просоціальну ідентичність, мотиваційний, когнітивно-рефлексивний, емоційний та поведінковий компоненти, формування просоціальної поведінки учнів закладів середньої освіти розглядається нами як інтегральна єдність виховних впливів на *когнітивну* (розуміння її сутності та усвідомлення необхідності просоціальних дій і вчинків), *емоційно-ціннісну* (розвиток емпатії та толерантного ставлення, прагнення товариської підтримки й допомоги) і *поведінково-практичну* (вправлення у соціально значущій діяльності, залучення до неї інших) сфери особистості.

Важливо допомогти школярам зрозуміти, що ціннісне ставлення до кожної окремої людини передбачає соціальну відповідальність, чесність, терпимість до іншого, хоробрість та здатність постояти за себе та інших, добросовісність, правдивість, вміння працювати в колективі та здійснювати колективну роботу, ефективно протистояти будь-яким проявам насильства та жорстокості, готовність приходити на допомогу та підтримувати.

Саме ці чесноти складаються у міцну матрицю просоціальних цінностей і якостей особистості, яка уможливорює визначення особистістю правильних стратегічних і повсякденних життєвих дороговказів, її становлення як життєво компетентної особистості. Лише за умов цілеспрямованого виховання просоціальної мотивації, сприяння розвитку просоціальних рис і якостей особистості, основою життєвої компетенції у вже дорослої людини стануть свідомі установки на просоціальну поведінку

Ефективність формування та практичної реалізації вище зазначених установок, окрім пробудження прагнень просоціальної ідентичності й мотиваційної підтримки особистісної активності учня, залежить від випереджальної ініціативи дорослого з «нейтралізації негативних чи егоцентричних пристрастей, що розчищає дорогу духовності» (І. Бех, 2012) та забезпечення можливостей для набуття учнями власного позитивного досвіду здійснення просоціальних вчинків у освітньому середовищі ЗЗСО. Саме ці

вектори виховних впливів мають стати *домінантами* формування просоціальної поведінки, або складати змінний у часі комплекс когнітивних та емотивних еталонів, що притаманні просоціальному типу особистості чи просоціальній поведінці.

Для складання цілісної характеристики процесу формування просоціальної поведінки учнів ЗЗСО визначальним моментом постає аналіз можливої ситуаційної сукупності доміант і актуалізацією необхідних психологічних механізмів, на яких вибудовуються виховні впливи у закладі освіти.

Академік І. Бех наголошує, що маємо уникати впливу реактивних, адаптивних механізмів виховання, утврджуючи натомість механізми, розраховані на максимальне втілення в соціальній і міжособистісній взаємодії всіх компонентів структури особистості (свідомості, волі, емоцій): *наслідування, децентрація, ідентифікація, переживання індивіда, моральна рефлексія та емпатія* тощо.

Окремо слід наголосити, що науковці (О. Бодальов, 2002) вважають механізми децентрації, ідентифікації, емпатії та рефлексії такими, що обумовлюють створення *«комунікативного ядра особистості»* як результату сформованості стійких ставлень людини до інших людей і до самої себе. Дане комунікативне ядро утворюється в структурі особистості і впливає на характер людини, на її відносини в плані емоційного відгуку на інших людей (любов, ненависть, емпатія, доброзичливість тощо) та на її вчинки й поведінку. Іншими словами саме воно забезпечує єдність сприйняття, ставлення та поведінки, що проявляється при взаємодії особистості з іншими людьми чи спільнотами у спілкуванні, у різних формах знання про індивіди чи соціальні групи, які актуалізуються у людини під час взаємодії з ними, а також у різноманітних переживаннях, що при цьому виникають.

Вітчизняні дослідники (Р. Павелків, Н. Корчакова, 2013) зазначають, що ядро особистості просоціального типу утворюють такі якості як альтруїзм і милосердя, совісність і щирість, доброта та уважність до оточуючих.

Зважаючи на вищенаведене, можна зробити висновок, що для ефективного формування просоціальної поведінки учнів ЗЗСО основний наголос мотиваційного впливу на дитину має робитися у цінностях, традиціях і практиці всієї життєдіяльності закладу, створенні сприятливого освітнього середовища. Це так звана «прихована навчальна програма», тобто ненав'язливі символи-дороговкази, які спонукають до певних позитивних дій або, навпаки, застерігають від участі у негативних. До прикладу в дослідженні ЮНІСЕФ щодо протидії шкільному булінгу в Україні зазначається, що навіть простий заборонний знак «стоп булінг» на зразок дорожнього, встановлений в класах, шкільних коридорах, туалетах, їдальнях зупиняє кожного п'ятого агресивного підлітка, готового образити однолітка (2017).

Важливим також вбачається і сталість та неперервність виховних впливів, що забезпечується акцентуванням на питаннях значущості й необхідності просоціальної поведінки для самої дитини і для її найближчого оточення під час усього перебування дитини у ЗЗСО: на уроках і у позаурочній діяльності, у розбудові системи просоціально спрямованих взаємостосунків дитячо-дорослої спільності (учнів – педагогів – батьків – зацікавлених акторів з числа представників місцевої громади).

Література

1. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія / І.Д. Бех. – Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. – 296 с.
2. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І.Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.
3. Бодалев А.А. Психология общения: Избранные психологические труды – 2-е изд. — М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2002. — 256 с. (Серия «Психологи Отечества»)
4. Концепція нової української школи. (2016). Міністерство освіти і науки України. Взято з <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>.
5. Корчакова Н. В. Вікова генеза просоціальності особистості: дис... докт. психол. наук. Київ, 2018. – 565 с.
6. Павелків Р.В., Корчакова Н.В. Просоціальний розвиток особистості : монографія / Р.В. Павелків, Н.В. Корчакова. – Рівне : Вид. О. Зень, 2013. – 384 с.
7. Формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : монографія / Кириченко В. І., Єжова О. О., Нечерда В. Б., Тарасова Т. В., Демянчук О. Л. – Терно-Граф, 2016. – 244 с.
8. Bullying in Ukraine: a major problem for children. UNICEF launches an anti-bullying campaign. /2017/ Взято з https://www.unicef.org/ukraine/media_31250.html